

ARNHEM SPOOKSTAD

inkijkexemplaar

ISBN: 978-94-92404-12-1

NUR: 680, 689

Trefwoorden:	Arnhem, Slag om Arnhem, evacuatie, Tweede Wereldoorlog, Market Garden
Titel:	Arnhem Spookstad
Auteur:	André Horlings
Druk:	2 (Heruitgave, april 2018)
Oorspronkelijke 1e druk:	1995, Uitgeverij Elmar B.V.
Opmaak en cover:	Uitgeverij Sycorax
Coverbeeld:	Van Eckstraat 1945, Nico Kramer, Gelders Archief

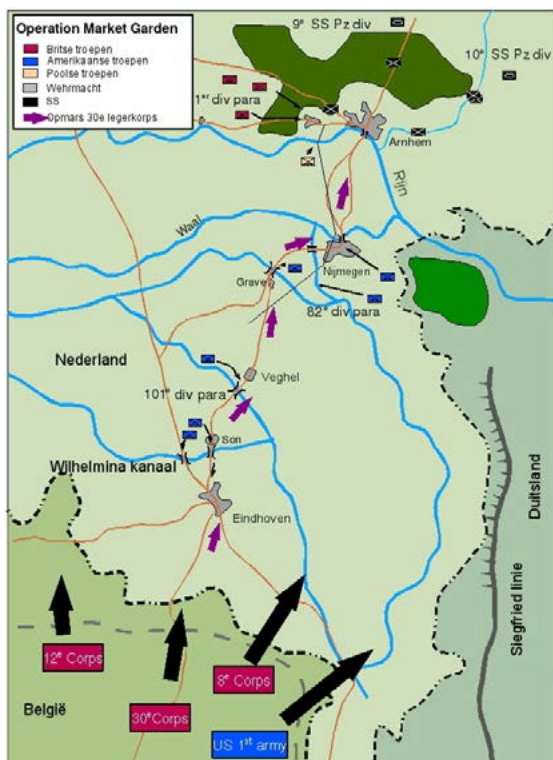
Uitgeverij Sycorax - www.sycorax.nl © Copyright 2018

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, digitaal, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatie- of andere werken (artikel 16 Auteurswet 1912), in welke vorm dan ook, dient men zich tot de uitgever te wenden. Ondanks alle aan de samenstelling van dit boek bestede zorg kan noch de redactie, noch de auteur, noch de uitgever aansprakelijkheid aanvaarden voor schade die het gevolg is van enige fout in deze uitgave.

Inhoudsopgave

1. Van ‘bevrijding’ tot dramatische uittocht	5
2. Kleine herinneringen aan een grote vlucht	9
3. Het sein ‘veilig’ is nooit meer gegeven	15
4. Aan een Dakota bungelt een parachutist	21
5. Tommies bezetten de politiebureau’s	29
6. Het gaat goed, het gaat niet goed!	35
7. Op de vlucht voor het geweld	43
8. Het kan niet lang zijn, een paar dagen	49
9. Moeke besepte niet wat er gebeurde	57
10. Een optocht van zielige mensen	61
11. Verdriet in een vijandige omgeving	69
12. Razzia in Apeldoorn	77
13. Bombardement op Loenen	81
14. Arnhem werd een spookstad	87
15. Achterblijvers op de Sterrenberg	95
16. Belaagd door vriend en vijand	101
17. Op de vlucht voor de honger	107
18. Wanhoop over problemen onderweg	113
19. ‘t Was net een veemarkt	119
20. Angst voor de Arbeitseinsatz	127
21. De dieren vingen mijn tranen op	133
22. Een kruis met een vurige staart	139
23. Vergeten doden van de Tweede Slag	145
24. Bedelen bij overvriendelijke Canadezen	153
25. Terugkeer in een ontredde stad	159
26. Het kostelijke goed dat vrijheid heet	167
27. Wat als de Slag om Arnhem gelukt was?	173
Medewerkers aan dit boek	181

Het plan voor Operatie Market Garden, met de bruggen over Maas, Waal en Rijn.

Kaart: Wikipedia CC BY-SA 2.5

'Mijn verdriet begon al heel vroeg in de morgen, toen de buurjongen kwam om mijn konijntje te slachten'.

'We moesten over onze zomerjurken heen nog meer kleren aantrekken, want dat scheelde in de bagage'.

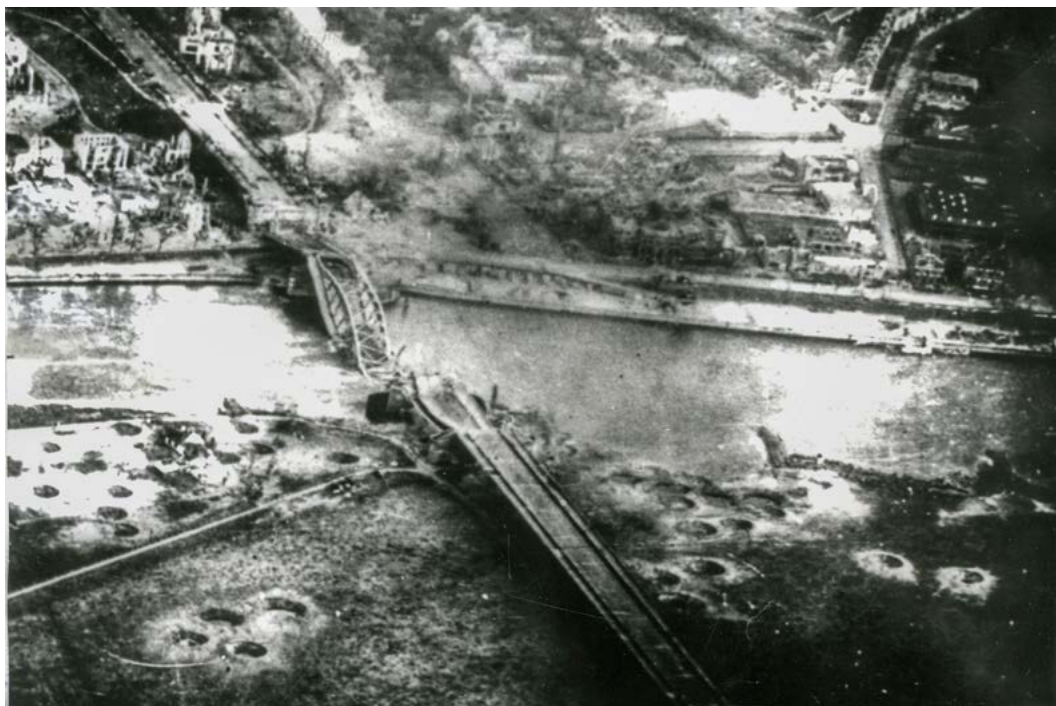
'We gingen op de fiets. Mijn vrouw zat achterop en hield de kinderwagen vast, waarin de baby lag van zestien maanden'.

'De tocht duurde enkele weken. We sliepen in kerken, hadden doorlopend honger en aten eten dat door de Duitsers werd weggegooid'.

'Ik was alleen en Arnhem zo ver weg. De dieren hebben mijn tranen opgevangen'.

1

Van 'bevrijding' tot dramatische uittocht

De Rijnbrug en omgeving te Arnhem. De brug, die tijdens operatie Market Garden 'een brug te ver' bleek, werd op 7 oktober 1944 door de Geallieerden gebombardeerd.

Foto: Royal Air Force, Gelders Archief

Op zaterdag 14 april 1945 werd Arnhem bevrijd door Canadese en Britse troepen. De Arnhemse bevolking was niet, zoals elders, massaal uitgelopen om de geallieerde soldaten uitbundig te verwelkomen. De Arnhemse bevolking was weg; geëvacueerd. De stad was geheel ont-ruimd; een spookstad.

Toen de Duitsers, na de verloren Slag in september 1944, hun controle over Arnhem terug veroverden, kreeg de bevolking het bevel te evacu-eren. De Arnhemmers stroomden aan drie kanten hun stad uit, richting Ede, Apeldoorn en Velp, op weg naar een onbekende bestemming. Ze verspreidden zich door het nog bezette Nederland en vonden uiteinde-lijk onderdak bij gastgezinnen die hen hartelijk verwelkomden of een turf in een stoof gaven als enige verwarming. Intussen verpauperde hun verlaten stad, vol beschadigde gebouwen, leeggeroofde huizen en gor-dijnen die door gebroken ruiten wapperden.

De bevrijding, in het voorjaar, door de Canadezen ging opnieuw met veel geweld gepaard. Met de massale geallieerde artilleriebeschietin-gen op de stad om het resterende Duitse verzet te breken spoelde op-nieuw een golf van verwoestingen door Arnhem. Het oorlogsdagboek van de Canadese Polar Bears meldt dat de Canadezen tijdens de hele oorlog geen stad waren tegengekomen die zwaarder onder het oorlogs-geweld had geleden.

Op vrijdag 14 april 1995, precies vijftig jaar na de bevrijding, kreeg Arnhem bij het begin van de Apeldoornseweg een gedenkteken ter her-inning aan de evacuatie. Langs deze plek trok ruim vijftig jaar eerder een grote menigte bewoners richting Apeldoorn, onder bedreiging van gewapende Duitse soldaten en van jachtvliegtuigen in de lucht. Het mo-nument werd bekostigd uit de opbrengst van een boek met de herinne-ringen van zestig evacués aan hun gedwongen afwezigheid uit de stad. Dat was het uitloei-sel van een initiatief van de Arnhemse Courant die de lezers in 1994 uitnodigde om hun herinneringen aan de gevolgen van de Slag om Arnhem te beschrijven “alsof het net gebeurd is”, voor een speciale bijlage ter gelegenheid van de 50e herdenking in septem-

ber. Omdat de krant toen samenwerkte met de regionale dagbladen van Apeldoorn en Deventer kwamen ook van elders ooggetuigenverslagen binnen. (Intussen bestaan die kranten niet meer. De Arnhemse Courant ging op in De Gelderlander; Apeldoornse Courant en Deventer Dagblad zijn nu onderdeel van de Stentor).

Het initiatief leverde een stroom van reacties op. De meeste verhalen gingen over de evacuatie. Het waren nuchtere en menselijke beschrijvingen, ontroerende, aangrijpende, humoristische, emotionele, kostelijke en vertederende verslagen, over opmerkelijke, ernstige, verdrietige, ingrijpende en grappige gebeurtenissen, onderweg of in al dan niet gastvrije onderkomens. En: alle verhalen waren verschillend. Maar het was haast onmogelijk om de vaak kostelijke lectuur te verdelen over de drie daarvoor beschikbare krantenpagina's. Veel indrukwekkende verhalen 'haalden' de krant niet.

Het was zonde om deze unieke collectie van soms diep-menselijke verslagen, onder dankzegging voor de moeite, in de vergetelheid te laten verdwijnen. Tegelijk viel het hoofdredacteur Gerard Dielessen (tegenwoordig directeur van de sportkoepel NOC*NSF) op dat in de Gelderse hoofdstad vele monumenten waren gewijd aan de militaire gevolgen van de Slag om Arnhem, maar dat elke tastbare herinnering ontbrak aan de meest ingrijpende gebeurtenis voor de Arnhemse bevolking zelf: de evacuatie (afgezien van een gedenksteen uit 1984 in het Openluchtmuseum ter herinnering aan het feit dat een deel van de evacués daar een toevlucht had gevonden). Daaruit ontstond het idee om de verhalen te bundelen in een boek met één lopend verhaal over de menselijke ervaringen rond de Slag om Arnhem, de verbijstering over de gedwongen ontruiming van de stad, de massale uittocht, de bevindingen van de verdreven bevolking ver van huis en de uiteindelijke terugkeer in de verwoeste en geplunderde woonplaats. Over bijvoorbeeld de wanhoop van een gezin met een karretje dat steeds weer inzakte; over de dochter die met haar demente moeder Arnhem verliet met onbekende bestemming; over een beginnende liefde die zijn dramatische einde vond toen een Britse bom op een huis vol Arnhemse evacués viel. Op 14 april

1995 werd op de hoek van de Jansbuitensingel en de Apeldoornseweg in Arnhem een bronzen plaquette onthuld voor de evacuatie en verscheen het boek 'Arnhem Spookstad' met herinneringen en foto's van evacués, gastgezinnen en achterblijvers na de Slag om Arnhem.

Het boek is al lang niet meer beschikbaar in de boekhandel en antiquarisch slechts moeizaam te vinden. En dat is zonde, want de verhalenbundel biedt een unieke blik op de geschiedenis van Arnhem tijdens de Tweede Wereldoorlog en de evacuatie van zijn bewoners uit hun stad.

Veel van de ooggetuigen zijn inmiddels overleden, maar hun verhalen mogen niet verloren gaan. Daarom is besloten tot een heruitgave van de gelijknamige titel uit 1995. De oorspronkelijke tekst is aangevuld met een hoofdstuk over de mogelijke consequenties van een gewonnen Slag om Arnhem, die volgens dr. Loe de Jong niet tot de bevrijding van Nederland zou hebben geleid, want dat was het plan niet. Waarschijnlijk zouden de gevolgen voor met name het westen van het land dramatisch zijn geworden.

Het monument voor de evacuatie aan de Apeldoornseweg in Arnhem.

2

Kleine herinneringen aan een grote vlucht

Evacués in de Jansstraat, hoek Jansplein, Arnhem. 29 september 1944.

Foto: De Booys, Gelders Archief

Arnhem heeft als gevolg van de Tweede Wereldoorlog blijvend een plaats op de wereldkaart veroverd. Na de mislukte Slag om Arnhem, van 17 t/m 25 september 1944, kwam de geallieerde opmars plotseling tot stilstand en ging West-Europa, en niet in het minst West-Nederland, een barre laatste oorlogswinter tegemoet. Elk jaar wordt plechtig herdacht dat het een brug te ver was, in aanwezigheid van vele veteranen die werkelijk niet begrijpen waarom hen eer betuigd wordt voor een verloren strijd. De manifestaties van 1994, na vijftig jaar, waren indrukwekkender dan ooit. En de herdenkingen zullen nog eindeloos doorgaan, al zal het aantal veteranen elk jaar verder slinken.

Veel onbekender is het feit dat de 95.000 Arnhemmers, nauwelijks een week nadat hun bevrijding leek te beginnen, op 24 september 1944 opdracht kregen binnen enkele dagen hun huizen te verlaten. Ze pakten het hoogst noodzakelijke in en gingen op weg naar een onbekende bestemming. Dat het voor enkele dagen zou zijn bleek een illusie. Het werden vele maanden vol problemen onderweg, onzekerheid over het lot van geliefden en angst omdat de oorlog nog steeds onverminderd voortduurde. En toen ze terugkeerden, vaak lang na de bevrijding, bleek dat plundersers alles wat bruikbaar was hadden meegenomen en wat onbruikbaar was vernield, en dat de Tweede Slag om Arnhem nog verwoestender was geweest dan de eerste. Slechts 145 woningen waren onbeschadigd gebleven.

Vergetelheid

In de tweede helft van de jaren '40 leek het erop alsof de oorlog een incident was geweest van voorbijgaande aard. De wederopbouw ging beginnen. En in Arnhem viel nog veel meer weder op te bouwen dan elders in het zwaar gehavende Nederland. De handen gingen uit de mouwen, de schouders werden eronder gezet, het puin werd weggeruimd, nieuwbouw verrees en de stad werd weer leefbaar. En toen in september 1994 de nieuwe klokken in de St. Eusebiuskerk plechtig werden ingeluid was dat voor heel veel Arnhemmers een bijzonder emotioneel moment: het werk was af.

De evacuatie leek toen allang in de vergetelheid te zijn geraakt. Literatuur is er nauwelijks over verschenen. De enige wetenschappelijke studie die aan de massale volksverhuizing en zijn gevolgen is gewijd dateert van 1981; het standaardwerk 'Arnhem 44/45' van gemeente-archivaris P.R.A. van Iddekinge. Het is al vele jaren uitverkocht.

Herinneringen

Toen de vijftigste herdenking van de Slag om Arnhem naderde deed de Arnhemse Courant een oproep aan zijn lezers om hun herinneringen aan de gebeurtenissen te verwoorden in een brief. Het resultaat was indrukwekkend. Er kwam een vloedgolf binnen aan boeiende verhalen, variërend van de beschrijving van een enkel incident tot gedetailleerde verslagen van het leven van Slag tot bevrijding. Het meest opvallend was, dat de evacuatie allerm minst een vergeten hoofdstuk bleek; bijna iedereen had het er over. En elk verhaal was verschillend.

Het waren allemaal belevenissen van gewone, machteloze mensen, gedwongen op weg naar een onbekend doel. Dwars door bezet Nederland waar volop oorlog woedde, met beschietingen door geallieerde vliegtuigen en controleposten van Duitsers, op zoek naar mannen boven zestien jaar. Wanhopig over problemen onderweg. Overgeleverd aan de willekeur van gastgezinnen, die evacuees soms met open armen ontvingen en anders een ijskoud kamertje gaven met een stoof als enige verwarming - in januari, in de barre winter van '45.

Het waren verhalen over een lang vergeten episode; levendige herinneringen van degenen het meemaakten, maar al onbekend voor wie er ergens in de verte getuige van was en helemaal onvoorstelbaar voor wie de oorlog alleen maar van verhalen kent. Over tochten, soms dagenlang lopend naast de fiets met houten banden, waarop de schamele bezittingen waren bijeengepakt. Over overnachtingen in koeiestallen, waarbij de dieren hun vochtige adem over de slapers sproeiden. Over luizen en schurft, en de pijnlijke en smerige methoden om er weer af te komen. Over het terugkomen in een totaal vernielde stad, waar alle dierbare herinneringen verdwenen waren of moedwillig beschadigd en

de binnendringers in alle hoeken en gaten hun behoefte hadden gedaan. Over kleine persoonlijke drama's en over dramatische voorvallen die grote indruk maakten.

Dit boek is gebaseerd op zestig van deze getuigenissen. Aan de hand van de herinneringen van de lezers wordt het verhaal van de Slag om Arnhem, de evacuatie en de terugkeer opnieuw verteld.

Flarden

Een van hen, Marianne van Halewijn, gaf in haar uitvoerige brief onbewust een samenvatting van de inhoud. Ze was vier jaar toen de Duitsers Nederland binnenvielen. Ze was acht toen de Slag om Arnhem begon. Het waren diep ingrijpende gebeurtenissen, die haar leven danig hebben beïnvloed.

“Vanaf mijn zevende jaar zijn mijn herinneringen chaotisch. Wat gebeurde, in welke volgorde, waar en wanneer, en welke mensen waren erbij? Ik ben op weg naar school, moet de tram uithollen voor luchtalarm, kom nog net op tijd veilig thuis en mag daar verder blijven. In sta uren in de rij voor een brood bij de bakker; op de terugweg eet ik er een gat in. Alle emmers, wastafels en het bad moeten vol water, want dat wordt afgesloten en als de kranen weer kunnen gaan lopen borrelen ze zo eng.”

En opeens is de Slag begonnen: “'s Nachts zitten we angstig onder de trap: vliegtuigen komen over, zijn onze ramen wel goed verduisterd? Ik weet niet waar mijn vader is - pas lang na de oorlog werd me verteld dat hij toen ondergedoken zat. Ook twee zusjes zijn niet thuis, als onverwachts de hemel naar beneden lijkt te komen. Er is geen tijd om te schuilen in de kelder; alleen angstaanjagend, donderend lawaai en overal gruis. Voorbijgangers vluchten bij ons naar binnen. Als het geluid eindelijk ophoudt is een meisje helemaal doof, maar verder is niemand gewond. Vlak bij ons huis zijn verschillende grote, diepe gaten, waar bommen zijn gevallen. Buurhuizen zijn niet meer goed bewoonbaar; ik vind het heel griezelig om erin rond te lopen. Tussen bombardementen

door, met schuilen bij onbekenden, kunnen we later de Rijnkade bereiken: puinhoop na puinhoop. Mijn moeder telefoneert met mensen in Oosterbeek. Daar zijn ze al bevrijd; voor ons duurt het dus niet lang meer. We slapen enkele nachten op de grond in de huiskamer met zeker veertien mensen. Het is best gezellig. Ik durf trouwens toch niet meer naar mijn kamertje boven.”

Evacuatie

Maar na een week kwam het nadrukkelijke bevel dat alle inwoners van Arnhem binnen enkele dagen hun stad moesten verlaten. Samen met andere ontruimde dorpen in de Betuwe en in het westen langs de Rijn raakten die weken rond 150.000 mensen op drift. Ze pakten het meest noodzakelijke in en sloten zich aan in de optocht richting Velp of Apeldoorn of elders. Marianne van Halewijn: “Opeens logeren we dan met zijn allen in Velp bij een bevriend echtpaar. En weer: grote bombardementen, hals over kop schuilen, plat op de vloer dekking zoeken, alles trilt en dreunt oorverdovend. We komen er allemaal levend van af. Met bepakte fietsen gaan we verder weg. Een lange tocht. Overal mensen met bagage. Soms moeten we snel gaan liggen als er uit jankende vliegtuigen geschoten wordt. We komen in Otterlo en worden in een school opgevangen met soep. Ik loop er wat ontredderd rond en ben dolblij als ik in een van de Rode Kruis-helpers een huisvriend herken. Diezelfde dag of de volgende bereiken we Garderen. Al snel moet onze familie weer weg uit de eerst-toegewezen villa en worden we over verschillende adressen in Speuld verspreid. Soms gaat mijn moeder met een van mijn zusjes een dag weg; ze komen dan terug met dingen uit ons huis in Arnhem of met eten. Op 5 december krijg ik mijn eigen pop terug: zie je nou wel dat Sinterklaas echt bestaat! Overdag is het rustig en er is nooit luchtalarm. Maar ‘s nachts zijn er weleens bombardementen. Ze zijn bedoeld voor de spoorlijn bij Stroe en niet zo erg als we in Arnhem meemaakten. We verhuizen nog wel drie keer.”

Tijdsdocument

De meeste verhalen zijn van mensen die vijftig jaar geleden jong tot zeer jong waren en vaak nog onbevungen in het leven stonden. “Als elf-

jarige sjouwde je gewoon mee; je had geen idee van de stemming." Ze waren zich vaak niet bewust van de ernst van de oorlog. "Mijn ouders hadden andere zorgen", staat ergens bijna als excuus.

Dit boek haalt een vrijwel vergeten episode terug, maakt aan de hand van heel persoonlijke getuigenissen duidelijk hoe vluchtelingen in Nederland in 1944-'45 leefden en dient om verhalen te bewaren die nooit meer verteld zullen worden wanneer de vertellers er niet meer zijn. Het is een uniek tijdsdocument.

TIJD VOOR OORLOG
D

HET PAROOL

SPECIAAL BULLETIN

Verschijnt iederen dag - Snel doorgeven

Maandag, 18 September, 9 uur vm.

DE SLAG OM NEDERLAND BEGONNEN :

Onze vrees, dat de geallieerde legers Nederland voorloopig links zouden laten liggen, om eerst met Duitschland zelf af te rekenen, is niet gegrond gebleken. Gisterenmiddag om 12 uur zijn op verschillende plaatsen tusschen de groote rivieren in ons land afdeelingen van het eerste geallieerde luchtlandingsleger, dat ongeveer 5 weken geleden uit Britsche en Amerikaanse troepen is samengesteld, gedaald. Er namen meer dan duizend vliegtuigen, gedekt door honderden geallieerde jagers, aan de landingen deel. In de voormiddag hadden hevige bombardementen door vliegende forten plaats gevonden. De dag die eraan vooraf ging waren de laatste resten van de Duitse vliegvelden in ons land nog eens onderhanden genomen en snel met resultaat, want er liet zich bij deze grootscheepsche luchtlandingen geen enkel Duitsch vliegtuig zien! De Luftwaffe was uitgeschakeld! Maar ook al waren er Duitse vliegtuigen geweest, het was niet mogelijk om door het dichte dek van geallieerde beschermingsvliegtuigen heen te dringen.

De landingen schijnen overal goed gelukt te zijn. Er was op enkele plaatsen hevige tegenstand; dwars door de explosies van het vijandelijk vuur heen moesten onze bondgenooten contact met den bodem zoeken. Maar zelfs op die punten waar de woerstand het krachtigst was, zag men na afloop van de landing de zweefvliegtuigen in keurige rijen op den grond staan.

Er is niet bekend gemaakt waar de geallieerden precies geland zijn. In een toelichting, door Radio Oranje gisterenavond gegeven, wordt erop gewezen, dat luchtlandingen tot de moeilijkste en meest kwetsbare manoeuvres behooften en tengevolge van hun delicaat karakter zooveel mogelijk geheim moeten blijven. Veel officieel nieuws kan hierover dan ook niet gegeven worden. Wel is van Duitse zijde iets meer gezegd, en onder het voorbehoud dat het Duitse berichten zijn, heeft Radio Oranje meegedeeld, dat landingen bij Tilburg, Eindhoven, Nijmegen en ten Noorden van de Rijn, plaats vonden.

Tegelijk met het bericht over de luchtlandingen werd bekend gemaakt dat het tweede Britsche leger, dat over het Scheldekanaal is heengestoten, met een groote tankmacht ons land binnentrekt en de landings-troepen de hulp snelt!

Het Parool van 18 september maakt melding van het begin van 'de Slag'.

Een Britse jeep rijdt in de richting van wat over is van de Eusebiuskerk. Foto RIOD.

Medewerkers aan dit boek

Bij het samenstellen van dit boek is gebruik gemaakt van brieven, herinneringen en foto's van de volgende personen (naam, geboortedatum/jaar, woonplaats en evt. straat in september 1944, waarheen geëvacueerd):

Henk M.L. Berensen, 1 juli 1927, Oeverstraat in Arnhem. Evacueerde via Velp naar Vaassen.

Rein D. van den Berg, 12 augustus 1932, Bijkershoekstraat in Arnhem. Evacueerde via Rheden naar Borculo.

Tineke (Jantien) A. (Brameijer-)Boels, 23 juni 1935, Paasberg in Arnhem. Evacueerde naar Eerste Exloermond (Drenthe).

Janie (Hinkamp-)Boland, 1931, Heveadorp. Evacueerde naar Ederveen.

Pieter J. de Booij, 3 oktober 1898, Jansplaats in Arnhem. Geëvacueerd naar Openluchtmuseum, later naar Velp. Maakte in de verlaten stad later beroemde 'plunderfoto's'.

Kees (Cornelis) Brakenhoff, 1925, Arnhem-Oost. Evacueerde via Velp naar Baarn.

Leo Brameijer, 1929-1984, Bilderdijkstraat in Arnhem. Evacueerde naar Rheden. Hij vervaardigde de tekeningen, gepubliceerd in het originele boek.

Jopy (Brouwer-)Brouwer, 17 september 1933, Arnhem. Na zes weken Loenen naar Hilversum geëvacueerd; later naar Murmerwoude en Akkerwoude in Friesland.

Arend Burgers, 13 november 1909-?, Arnhem. Eerst geëvacueerd naar Dieren; na drie maanden naar Zutphen. Gebruik gemaakt van originele brief.

Harry Craamer, 3 juni 1921, Wilhelminastraat in Arnhem (toen omgedoopt in Lombokstraat). Geëvacueerd naar Barneveld.

Robert S. Dalman, 1932, Hommelseweg in Arnhem. Evacueerde naar Oosterhuizen (bij Beekbergen).

Bep (Lambertha) J. (Onnekink-)Dikker, 1 juli 1938, Noordelijke Parallelweg in Arnhem. Evacueerde eerst naar Apeldoorn; ging na een maand naar Lioessens (Friesland).

Willem M. Elbers, 20 mei 1925, Arnhem. Evacueerde naar Zeumeren bij Voorthuizen, gemeente Barneveld.

Leny (Magdalena) Th.J. Garretsen, 9 oktober 1932, Karel van Gelderlaan in Oosterbeek. Gevacueerd naar buurtschap Ginkel bij Ede; later naar Ede zelf.

Simontje (Keijzer-)Geelof, 19 juni 1922, Arnhem-Zuid. Evacueerde via Huisen, Stroe en Garderen naar Heerde.

Philip van Gelderen, 28 april 1934, Van Pallandtstraat in Arnhem. Evacueerde naar Beekbergen.

Jan de Goede, 17 oktober 1925, Zuid Parallelweg in Velp. Kwam als 'spitter' vaak door het verlaten Arnhem.

Jurrien E. Guth, 1918, Adriaan Kluitstraat in Arnhem. Evacueerde naar Putten; ontkwam daar aan razzia van 1 oktober 1944.

Gert W. Gijsbers, 23 januari 1916, Willemsplein in Arnhem. Evacueerde naar Ermelo.

Geertje (Breet-)Haasnoot, 1940, Garderen. Maakte daar kennis met evacuees uit Oosterbeek.

Marianne H.B. (Sorgedrager-)van Halewijn, 20 februari 1936, Ernst Casimirstraat in Arnhem ('helaas thans omgedoopt in Velperweg'). Evacueerde via Velp, Garderen en Speuld naar Houtdorp bij Ermelo.

Oot (Boer-)Halm, 1923, Velp. Was verpleegster in Velp, logeerde tijdens Slag in Elst.

Diny (Hiddinga-)van Harten, 22 mei 1928, Heelsum. Evacueerde via Veenendaal naar Birdaard (Friesland).

Clara E. (Jansen-)Haselhoff, 12 december 1930, Velp. Was betrokken bij opvang van evacuees.

Jouke R. Hoekstra, 1880-1971, en Jo W. Hoekstra-Van Straaten, 1882-1958. Cattepoelseweg in wijk Alteveer. Geëvacueerd naar Barneveld. Gebruik is gemaakt van een originele brief.

Jan Holtrigter, 25 oktober 1913, Apeldoorn. Getuige van neerstorten VI in Klein Amsterdam.

Piet W. van Hooijdonk, 1923-1994, Bakkerstraat in Arnhem. Evacueerde via Cattepoelseweg en Openluchtmuseum naar Apeldoorn. Gebruik is gemaakt van dagboekfragmenten.

Johanna (Noorlandt-)ten Hove, 1 januari 1923, Apeldoorn. Ouders vingen evacuees op.

Jan D. Jansen, 22 november 1937, Heteren (Betuwe). Evacuatie naar het bevrijde zuiden; naar Tilburg.

John J. Kamevaar, 17 juni 1920, Nieuwe Kade in Arnhem. Evacueerde naar Rheden.

Anna M. (Baars-)Klaassen, 11 april 1922, Christaan de Wetstraat in Oosterbeek. Evacueerde via Otterlo naar Putten.

Maria J.B. Kooijman-Anneveld, 5 augustus 1913, Rosendaalseweg in Arnhem. Evacueerde naar Hall (gem. Eerbeek).

Diny (Berendina) J. (Velds-)Kok, 10 januari 1934, Rosendaalsestraat in Arnhem. Eerst geëvacueerd naar Rheden; begin 1945 naar Gorredijk (Friesland).

Jan G. Kramer, 4 januari 1932, wijk Geitenkamp in Arnhem. Evacueerde naar Voorst en Apeldoorn; was terug in Geitenkamp bij Tweede Slag om Arnhem.

Joannes van Kuijk, 7 februari 1917. Was telex- en telefoonwacht bij de rijkspolitie in Arnhem. Evacueerde via Velp naar Rheden.

Hans (Johannes) D. van Maris, 1920. Was inspecteur bij de gemeentepolitie in Arnhem. Evacueerde naar Velp.

Annie (Bolink-)Memelink, 29 januari 1928, in spoorweghuisje bij Colmschate aan lijn Deventer-Zutphen. Uitgeweken i.v.m. spoorwegstaking.

Henny (van Dolderen-)Meijer, 19 november 1913, Oosterbeek. Evacueerde via De Valk bij Lunteren naar Murmerwoude (Friesland).

To (Catharina) A. (Waning-)Mijnlieff, 15 september 1924, Hulkesteinseweg in Arnhem. Evacueerde naar Velp en later naar De Steeg.

Gerri F. van Nes, 1935, Woerden. Ouders namen geëvacueerd gezin op.

Anny C.M. (Hoefnagel-)de Nijs, 16 mei 1936, St. Anthonielaan in Arnhem. Evacueerde via Beekbergen naar Doornspijk (Veluwe).

Lily (van Vessem-)Obbink, 8 mei 1925, Rich. Kolfschotenlaan in Arnhem. Evacueerde naar Apeldoorn. Verhaal ontleend aan opstel van najaar 1945.

Gerard Plooi, 1922, Imbosch. Kwam uit Elst, zat ondergedoken in de bossen tussen Loenen en Eerbeek.

Wil (van Steenberg-)Rap, 18 april 1939, Harskamp. Ouders vingen evacuees op in boerderij.

Albert M. Ravestein, 1927, Bremstraat in Arnhem. Verbleef tot augustus 1945 als evacuee in Beekbergen.

Dini (Bernardina) J. (Horsting-)Reijntjes, 6 april 1920, Groene Weide in Arnhem-Zuid. Evacueerde via Huissen, Pannerden, Nieuw-Wehl en Hengelo (Gld) naar Vorden.

Wiet (Hendrika) W. (Berensen-)Roelofs, 10 december 1931, St.Janskerkstraat in Arnhem. Evacueerde naar Apeldoorn. In januari door naar Oenkerk, gemeente Tietjerksteradeel in Friesland.

Ger Ruuls, 25 november 1932, Hoogkamp in Arnhem. Evacueerde naar Beekbergen, later naar Stadskanaal.

Stephanie P.M. Schonberger, 1928, Parkstraat in Arnhem. Evacueerde via Velp naar Den Haag; na zes maanden naar Epe.

Piet Schreuder, 1925, Plattenburg in Arnhem. Geevacueerd naar Leusden (Utrecht).

Jakoba W. (Raams-)Smallegange, 1927, Brummen. Was betrokken bij opvang van evacuees.

Jan J. Speelziek, 20 december 1922, Ede. Niet geevacueerd.

Wouter Stellaard, 12 maart 1913, Wageningen. Geevacueerd naar Veenendaal.

Elly M. (Frequin-)Velthuis, 3 november 1927, Arnhem. Evacueerde via Loenen naar Utrecht, later naar Heeg (Friesland).

Kees (Cornelis) J.W. van Vught, 1 maart 1914, Spielmanlaan in Arnhem. Evacueerde naar Eerbeek.

Wim Th.A. Weenink, 12 juni 1913, Sweert de Landasstraat in Arnhem. Geëvacueerd naar Heeten bij Raalte.

Bertie (Albertus) W. Wemmers, 15 februari 1932, Novalaan in Arnhem. Via Rheden geëvacueerd naar diverse plaatsen in Twente.

Joop M. Westera, 3 december 1928, Doesburg. Roeide evacuees over IJssel na vernieling van schipbrug.

Johannes Andries de Weijert, 19 juni 1936, hotel Dreijeroord in Oosterbeek. Evacueerde via Lunteren naar Harskamp, later naar Westmaas (Hoekse Waard). Emigreerde na de oorlog naar Canada. Heet sinds 1958 John Andrew Deweyert.

Douwe G. van Wigcheren, 1 juni 1913, Callunastraat in Arnhem. Evacueerde via Velp en Rheden naar Amsterdam en uiteindelijk Dirkshorn (Noord-Holland)

Simon van Woerden, 1928, Tooropstraat in Arnhem. Bleef tot december illegaal achter in landhuis De Sterrenberg, moest toen naar wijk Geitenkamp en ging in februari 1945 naar Dieren.

Waar: ROERMOND St. Christoffel.
 H. WERT Hoogte, 2. Die. Vlg.
 1. d. Beg. Roermond. Hoofdred. J.
 Maas Roermond; E. J. Hoogenstra-
 at, chf. red., Maasland; J. v. d. Velden,
 at, Weert; J. Oyen, medewerk., Horn.

MAAS-EN ROERBODE

Drie hoofdsteden bevrijd!

Noord- en Midden-Duitsland
 van het Zuiden afgesneden —

DE NOORDZEE BEREIKT

"Zoo juist bereikte ons het bericht..."
 Nuimalen hebben we dit dezer dagen
 door de radio zekker en vanmeer we
 al het sensationele nieuws ons over-
 den, dat ons dan werd medegedeeld,
 MIJKT dat niet minder dan drie provin-
 de-hoofdsteden zijn bevrijd: Arnhem,
 Zwolle en Leeuwarden, dat 't Oosten en
 't Noorden speedig vrij zullen zijn, dat
 het niet lang zal duren of de weg naar
 het Westen van ons land wordt geopend.
 Seyde-Inquart is reeds weggevlucht.

De gevechten om 't bosst van Arnhem
 leevden Zaterdag tot een eind. De bevrij-
 ding werd voltooid door Engelsche troepen
 en Yorkshires, die vier maanden lang in de
 betwee waren gelegerd en op hun eigen
 smek naar het Arnhemse strijdtoneel
 waren gesonden. Zij hebben een heilen strijd
 moeten leveren, want de vijand weerde zich
 heilig. Vanuit Arnhem zetten de bevrijders
 een opmarsch voort in noordelijke richting;
 zij bereikten Doelen op den weg naar Nieu-
 Wees.

De Duitse Bliet-troepen die langs den

Al deze gevangenen, waarbij nog duizen-
 den bevrijde arbeiders en kriegsgevangenen
 komen, stagneeren volgens R. O. de krijgs-
 operaties min of meer.

Ook in den motor Magdeburg is dat het
 geval, waar 49.000 gevangenen werden ge-
 maakt. In de laatste twee weken gaven aan
 het W. front 965.000 Duitse soldaten zich
 over.

De domstad Bamberg viel in handen van
 generaal Patch, die ook nog slechts 15 km
 van Neurenberg is verwijderd.

De Franche troepen liepen Baden-Baden
 al waar 20 km achter zich en namen o.a.
 Kehl aan den Boven-Rijn.

Duisenden vliegtuigen bombardeerden
 Kiel, Cuxhafen, Bismarck, Potsdam en Ber-
 lijn, München, Regensburg en Linz.

SCHADE IN WIEFEN.

Volgens Radio Moskou is de stad Weenen
 er betrekkelijk goed afgekomen, maar door
 toedoen der Nazi's leden toch verscheiden
 historische gebouwen neg schade. Zoo kreeg
 de Stefanus-dom eenige voltreffen en alle
 glas-in-lood-ramen werden vernield; in het
 parkruinbouw woelde een brand; van

Roosevelt begraven

Vervend, zoals zijn persoon was, was
 ook de begrafenis van het stoffelijk over-
 schot van wijlen president Franklin Delan
 Roosevelt.

Zijn lijk werd Zaterdag per trein van
 Warm Springs naar Washington overge-
 bracht, waar het door president Truman en
 het kabinet naar het Witte Huis werd be-
 gelid. Mrs. Roosevelt was eveneens me-
 den trein meegekomen.

In een der salen van het Witte Huis ha-
 een goddienstige rouwplechtigheid plaats
 welke door 200 personen werd bijgewoond
 o.w. de gouverneur van Canada, de graaf
 van Athlone, namens den Britischen koning
 minister Eden, het corps diplomatieu, w
 o ook de Nederlandsche gezant Jhr. Lou-
 don.

De plechtigheid werd met een tweetal lie-
 vingspsalmen van den overledene geopend
 waarna een gedachte uit een der eerste rede-
 veeringen van den gestorven president werd
 voorgelezen, waarin hij belofteconde af-
 vree voor het leven op zij te zetten en da-
 moedig tegemoet te treden.

Tijdens de plechtigheid werden in de Ver-
 Staten overall gebedsdiensten gehouden en
 werd een minuut stilte in acht genomen.

Zondagmorgen werd Roosevelt stoffelijk
 overacht naar zijn landgoed Hyde Park in
 den staat New York overgebracht en dan
 in den zonnigste begraafte. Het was 1 uur 15 min.

*De Maas- en Roerbode in Roermond maakte op 16 april 1945 melding
 van de bevrijding van Arnhem, Zwolle en Leeuwarden.*